

©Documentul a fost pus la dispoziție cu sprijinul Consiliului Superior al Magistraturii din România (www.csm1909.ro) și al Institutului European din România” (www.iер.ro). Permisuniunea de a republica această traducere a fost acordată exclusiv în scopul includerii sale în baza de date HUDOC.

©The document was made available with the support of the Superior Council of Magistracy of Romania (www.csm1909.ro) and the European Institute of Romania (www.iер.ro). Permission to re-publish this translation has been granted for the sole purpose of its inclusion in the Court’s database HUDOC.

Marea Cameră

CAUZA AKSU ÎMPOTRIVA TURCIEI

(Cereri nr. 4149/04 și 41029/04)

Hotărâre

Strasbourg

15 martie 2012

Hotărârea este definitivă. Aceasta poate suferi modificări de formă.

În cauza Aksu împotriva Turciei,

Curtea Europeană a Drepturilor Omului, reunită în Marea Cameră compusă din: Nicolas Bratza, *președinte*, Jean-Paul Costa, Josep Casadevall, Nina Vajić, Dean Spielmann, Karel Jungwiert, Anatoly Kovler, Elisabet Fura, Alvina Gyulumyan, Mark Villiger, Päivi Hirvelä, Luis López Guerra, Mirjana Lazarova Trajkovska, Nebojša Vučinić, Işıl Karakaş, Vincent A. de Gaetano, Angelika Nußberger, *judecători*, și Michael O’Boyle, *grefier adjunct*, după ce a deliberat în camera de consiliu la 13 aprilie 2011, și 1 februarie 2012, pronunță prezenta hotărâre, adoptată la aceeași dată:

Procedura

1. La originea cauzei se află două cereri (nr. 4149/04 și 41029/04) îndreptată împotriva Republicii Turcia, prin care un resortisant al acestui stat, domnul Mustafa Aksu („reclamantul”), a sesizat Curtea la 23 ianuarie și 4 august 2004 în temeiul art. 34 din Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale („convenția”).
2. Reclamantul care a beneficiat de asistență judiciară, a fost reprezentat de S. Esmer, avocat în Ankara. Guvernul turc („guvernul”) a fost reprezentat de agentul său.
3. Reclamantul pretindea că trei publicații – o carte și două dicționare – finanțate de stat conțineau observații și expresii ostile romilor. Acesta a invocat art. 14 coroborat cu art. 8 din convenție.

4. Cererea a fost repartizată secției a doua a Curții (art. 52 § 1 din regulament). La 27 iulie 2010, o cameră a secției menționate, compusă din Françoise Tulkens, Ireneu Cabral Barreto, Danutė Jočienė, Dragoljub Popović, Nona Tsotsoria, Işıl Karakaş şi Kristina Pardalos, judecători, precum şi Stanley Naismith, grefier de secție, a pronunțat o hotărâre prin care, după ce a conexat cererile (art. 52 § 1 din regulament), aceasta a decis cu patru voturi pentru şi trei împotrivă că nu a fost încălcat art. 14 coroborat cu art. 8 din convenție.

5. La 22 noiembrie 2010, în urma unei cereri formulate de reclamant la data de 25 octombrie 2010, un colegiu al Marii Camere a decis trimiterea cauzei în fața acesteia, în temeiul art. 43 din convenție.

6. Componența Marii Camere a fost adoptată în conformitate cu art. 26 § 4 şi § 5 din convenție şi art. 24 din regulament.

7. Atât reclamantul cât şi Guvernul au depus observații scrise suplimentare asupra fondului cererii (art. 59 § 1 din regulament). De asemenea, au fost primite observații de la Greek Helsinki Monitor, pe care președintele a autorizat-o să intervină în procedura scrisă (art. 36 § 2 din convenție şi art. 44 § 3 din regulamentul Curții).

8. La 13 aprilie 2011, a avut loc o ședință publică la Palatul Drepturilor Omului din Strasbourg (art. 59 § 3 din regulament).

S-au înfățișat:

– *pentru Guvern*

domnul	M. ÖZMEN,	co-agent,	doamna	A. EMÜLER,
domnul	M. Z. UZUN,			
doamna	N. AKSOY,			
domnul	O. SAYDAM,			
domnul	U. AKSUNGUR,			<i>consilieri;</i>

– *pentru reclamant*

domnul	S. ESMER,	<i>consilier.</i>
--------	-----------	-------------------

Curtea a ascultat declarațiile domnilor Esmer şi Özmen.

În fapt

I. Circumstanțele cauzei

9. Reclamantul, de origine rom, s-a născut în 1931 şi are domiciliul în Ankara.

A. Cererea nr. 4149/04

1. Cartea „Țigani din Turcia” (Türkiye Çingeneleri)

10. În 2000, Ministerul Culturii a publicat în 3000 exemplare o carte intitulată „Țigani din Turcia”, redactată de profesorul asociat Ali Rafet Özkan. Înainte de publicarea acesteia, un comitet consultativ pentru publicații a aprobat conținutul lucrării, a cărei prefață era redactată după cum urmează:

(...)

Astăzi, la fel ca în toate perioadele din istorie, țiganii trăiesc în pace pe teritoriul turc, dar sunt, în prezent, pe cont propriu, în afara oricărei reglementări, supravegheri sau atenții. Faptul că nu este documentat prin texte modul lor de viață, în care sunt lăsați complet în voia sorții, se consideră a fi un eșec din partea Turciei. Modul de viață neorganizat al țăganilor la ora actuală și faptul că se consideră inutilă orice incursiune în lumea lor închisă în ciuda lungii istorii comune sunt alte semne ale acestui eșec. De altfel, în timp ce țăganii trăiesc de mulți ani printre noi, aceștia sunt marginalizați de populația locală și sunt victime ale unor atitudini zeflemitoare accentuate, în cea mai mare parte, din cauza ignoranței și a prejudecăților. Reacțiile negative și acuzațiile dureroase de care se lovesc oriunde merg i-au făcut pe țăgani, a căror structură socială era deja închisă în raport cu lumea exterioară, să se retragă și mai mult în lumea lor.

Am considerat că era necesar să pătrundem în lumea necunoscută a acestei comunități care trăiește printre noi de secole și face parte, în prezent, din cultura turcă contemporană. Favorizând o abordare empirică, am încercat, deci, să îi cunosc îndeaproape pe țăganii din Turcia și să îi prezint așa cum sunt, din toate punctele de vedere, pe baza principiilor de obiectivitate științifică.

Prezentul studiu cuprinde o introducere și două părți.

Introducerea prezintă unele precizări asupra noțiunii de țigan, asupra originilor și a mișcărilor migratoare ale acestei comunități și evocă istoria acesteia în Turcia în lumina mai multor documente de arhivă și a unor surse academice. Prima parte tratează caracteristici socio-culturale ale țăganilor într-o manieră generală. Aceasta abordează în special viața cotidiană și deplasările țăganilor, muzica, dansurile, limba, tradițiile și portul lor. Cea de-a doua parte vizează credințele și practicile lor.

Acest studiu – pe care îl ofer fără pretenții, dar din simpla preocupare de a umple o lacună importantă (din moment ce este vorba de primul studiu de acest gen) și de a deschide calea pentru alte lucrări despre țăgani în viitor - se bazează pe metodele descriptive, comparative și fenomenologice, precum și pe observarea participanților și anumite tehnici de conversație.

(...)

11. În introducere, autorul continua astfel:

(...)

Țiganii s-au răspândit în toată lumea dar s-au dovedit a fi incapabili să scape de statutul lor de grup marginal exclus și peste tot disprețuit. În afară de modul lor de viață diferit, caracteristica lor care îi distinge în modul cel mai evident este culoarea pielii lor, care este mai închisă, mai bronzată. Din punct de vedere al tipologiei, majoritatea țăganilor sunt de talie medie, svelte, cu ochi mari negrii (uneori căprui sau albaștri) și gene lungi și dese; bărbații au mustați lungi. Gura e subțire și elegantă, dinții sunt albi și drepti, maxilarul rotunjit. Au fruntea și tâmplile înguste și craniul mic. Părul este ondulat, închis, lung și des. Femeile devin corpulente la maturitate. Tinerii sunt subțiri, cu mușchi fermi și puternici (a se vedea *Carmen* de Prosper Mérimée, *Povești țigănești de aici și din alte părți*, de Tahir Alangu și *Fabricarea sitelor de către țăganii din Posalar*, de Esat Uras).

(...)

Obiectivul prezentului studiu este de a descrie identitatea țăganilor, acest popor care trăiește la noi de secole și a devenit parte integrantă din cultura turcă contemporană, dar despre care nu s-a efectuat nici un studiu științific exhaustiv; identitatea culturală a țăganilor a fost, într-adevăr, până acum în mare măsură ignorată, aceasta deoarece identificarea și definirea acestora este dificilă. Studiul descrie caracteristicile lor socioculturale, credințele lor, mitologia lor, festivalurile și ceremoniile lor sub toate aspectele.

În scopul acestei cercetări, au fost mai întâi colectate informații, documente și elemente cu privire la țăganii din Turcia și din alte părți. Aceste date au fost apoi clasificate în funcție de fiabilitatea lor științifică, pe baza unor criterii de validitate. Această etapă a fost urmată de un studiu empiric care implica observarea participanților, prin întâlniri cu țăgani și timp petrecut în comunitatea lor. Toate regiunile din Turcia care au o populație de țăgani – nomadă sau sedentară – au fost vizitate pentru a stabili fapte privind modul de viață,

tradițiile, credințele, cultele și practicile ȝiganilor, nu doar prin colectarea de date și de elemente de documentare și altele ci și prin metoda empirică constând în a trăi printre ei”.

12. Un capitol al cărții era dedicat „ȝiganilor din Turcia de astăzi”. Acesta includea următoarele pasaje:

„În prezent, ȝiganii sunt răspândiți pe întreg teritoriul Turciei. Îi găsim în special aproape de Marea Marmara, de Marea Egee și de Mediterană și, în număr mai mic, aproape de Marea Neagră, precum și în centrul și sud-estul Anatoliei. Repartizarea ȝiganilor în Turcia va fi tratată în prezentul capitol.

(...)

Până în prezent, niciun recensământ general al populației nu a conținut informații separate pentru ȝigani, ceea ce explică de ce dimensiunea populației de ȝigani din Turcia nu este cunoscută cu certitudine. Mai degrabă decât să recurgem la estimări, noi am obținut informații chiar de la ȝigani, de la populațiile locale cu care se învecinează și de la administrațiile locale. Am încercat să precizăm aceste informații stabilind o comparație cu cifrele globale ale populațiilor din fiecare regiune, care ne-au fost comunicate de către liderii regionali (*muhtar*).

(...)

Istanbul

(...)

ȝiganii care trăiesc în regiunea Istanbul își câștigă, în general, traiul ca muzicieni, florari, comercianți de fier vechi, colecători de gunoi și de hârtie, fierari și specialiști în feronerie, paznici, ghicitori, menajere, șoferi de taxi, căldărari, adunători de melci și vânzători ambulanti. Unii, puțini la număr, își obțin veniturile ca hoți de buzunare, dând spargerii și făcând trafic de stupefiante.

Terkirdağ

(...)

Romii (ȝiganii) care trăiesc în Terkirdağ își câștigă traiul ca muzicieni, paznici sau lustragii. Femeile fac menajul sau sunt angajate ca muncitoare la cărămidărie. ȝiganii din Çorlu și Lüleburgaz lucrează ca muzicieni, portari de imobile, negustori de animale, muncitori în construcții și organizatori de loterii, în timp ce femeile fac menajul.

Kırklareli

(...)

Romii din Kırklareli își câștigă, în general, traiul ca muzicieni, șoferi de taxi, vânzători stradali, paznici, menajere sau comercianți de fier vechi.

Edirne

(...)

Cei care trăiesc în centrul orașului Edirne, sunt în general șoferi de taxi, comercianți de fier vechi sau vânzători stradali, în timp ce femeile contribuie la economia familială făcând menaj. Practic toți ȝiganii care locuiesc în regiunea Yukarı Zaferiye din Keşan trăiesc din muzică. Ceilalți prestează activități în diferite sectoare: orezării, operațiuni de betonare pe șantiere, pază, organizare de plimbări cu caleașca, vânțatoare de broaște și colectare de melci, comerț cu fier vechi, reciclare de hârtie, zugrăveli și vânzare de *simit* (un fel de chifle). Cei care trăiesc în Uzunköprü își câștigă viața ca și comercianți de fier vechi, specialiști în feronerie sau împletitori de coșuri.

(...)

Ankara

(...)

Țigani din zona centrală din Ankara trăiesc din ce produc furând, cerșind, vânzând din poartă în poartă, practicând ghicitul, *zercilik* (spargeri de magazine de bijuterii) și vrăjitoria. Puțini dintre ei își câștigă viața ca și comercianți de fier vechi, fabricanți de hamuri, de site sau împletitori de coșuri. Mulți lucrează, de asemenea, ca muzicieni în cluburi de noapte. Se zice că cea mai mare parte din tinichigii din zonele Altındağ și Hamamönü sunt țigani din Cankırı.

(...)

Ne-am străduit să ajungem în fiecare provincie și regiune unde erau stabiliți țigani. Am ajuns la cifre pentru fiecare regiune comparând diferite informații, notând cifrele exagerate date de țigani, apoi discutând cu liderii regionali (*muhtars*) și, după caz, cu poliția locală. (...)

Alte remarci similare observațiilor de mai sus erau formulate cu referire la populația romă din alte părți ale Turciei: İzmir, Manisa, Konya, Adana și Antalya.

13. Ultimele paragrafe din concluzia lucrării „Țigani din Turcia” erau redactate astfel:

„Legăturile cele mai importante care îi unesc pe țigani sunt structurile lor familiale și sociale, precum și tradițiile lor. Fiind nomazi de mai mult de o mie de ani, au reușit să își păstreze modul de viață tradițional datorită căsătoriilor endogame. Atașamentul lor la tradițiile proprii începe de la naștere și durează toată viața. Fără nicio îndoială, tradiția este elementul cel mai caracteristic al modului lor de viață. Membrii cei mai în vârstă ai comunităților de țigani poartă responsabilitatea cea mai grea în ceea ce privește prezervarea și menținerea tradițiilor. Totuși, datorită evoluției constante a circumstanțelor și a nevoilor, devine dificil pentru țigani să își păstreze structura socială. În special «*Natia*», una dintre aceste structuri sociale, nu mai este viabilă în Turcia de astăzi.

Caracteristica cea mai frapantă a țăganilor este modul lor de viață. Astfel prin toate aspectele activității lor socioculturale, adică migrațiile și taberele, dansul, muzica, limba, hrana și băuturile, ghicitul, vrăjitoria și micile meserii, reiese adevărata natură a vieții lor. În orice caz, aceste elemente formează partea vizibilă a aisbergului. De obicei după aceste practici cei din afară îi identifică pe țigani. Totuși, cel mai bun mod de a-i cunoaște cu adevărat este acela de a se alătura comunității lor și de a face o analiză aprofundată a tradițiilor și credințelor lor. Lumea secretă a țăganilor se revelează prin credințele lor, în special superstițiile și tabuurile lor.

Ca toți ceilalți, țigani simt nevoia de a avea o credință și de a o practica. În paralel cu adoptarea religiei țării unde trăiesc, aceștia perpetuează credințele tradiționale specifice culturii lor. Se observă, astfel, că țigani au veritabile sărbători și ceremonii care decurg din credințele lor, care pot fi urmărite în parte până la hinduism.

În opinia noastră, aceste persoane, peste tot respinse și umilite, ar putea fi transformate în cetățeni care ar fi un atu pentru statul nostru și națiunea noastră, odată ce vor fi rezolvate problemele lor educaționale, sociale, culturale și medicale. Singurul lucru pe care îl avem de făcut este să ne angajăm la această misiune cu răbdare și determinare.”

2. Procedurile interne inițiate de reclamant

14. La 15 iunie 2001, reclamantul, acționând în numele asociațiilor turce de țigani/romi a sesizat Ministerul Culturii cu o cerere în care explica că autorul lucrării în litigiu îi acuza pe țigani că practicau activități ilegale, îi califica drept „hoți, hoți de buzunare, escroci, spărgători, cămătari, cerșetori, traficanți de stupefiante, prostituate și patroni de bordeluri” și îi prezenta ca poligami și agresivi. Reclamantul afirma, de asemenea, că această carte conținea și alte expresii umilitoare și devalorizante pentru țigani. Pretinzând că aceste expresii erau pasibile de sancțiuni penale, acesta solicita suspendarea vânzării lucrării și confiscarea tuturor exemplarelor.

15. În aceeași zi, șeful unității responsabile de publicații din Ministerul Culturii a ordonat trimiterea la unitatea sa a celor 299 exemplare rămase ale cărții.

16. Printr-o scrisoare din 11 octombrie 2001, reclamantul a întrebat Ministerul Culturii dacă exemplarele cărții fuseseră confiscate.

17. La 17 octombrie 2001, șeful unității responsabile de publicații a Ministerului Culturii i-a explicat reclamantului că comitetul consultativ pentru publicațiile ministerului, constituit din șapte profesori, considerase că această carte era o lucrare de cercetare științifică și nu comporta nicio insultă sau expresie asimilabilă unei insulte. Reclamantul a fost, de asemenea, informat că autorul cărții nu accepta nicio modificare a textului și că la cererea sa ministerul îi retrocedase drepturile de autor asupra lucrării.

18. La 4 februarie 2002, reclamantul a scris Ministerului Culturii și profesorului asociat Ali Rafet Özcan, reiterându-și cererea inițială. Nu a primit niciun răspuns.

19. Prin urmare, la 30 aprilie 2002, reclamantul a introdus în numele său personal în fața instanței superioare din Ankara o procedură îndreptată împotriva Ministerului Culturii și autorului lucrării în cauză în care acesta cerea reparație pentru prejudiciul moral pe care susținea că l-a suferit din cauza expresiilor care figurează în acea carte, considerând că acestea aduceau atingere identității sale de țigan/rom și erau insultătoare. Acesta solicita, de asemenea, confiscarea exemplarelor cărții și interzicerea publicării și difuzării acesteia.

20. Autorul a răspuns că a folosit pentru redactarea lucrării date emise de comisariatul din Adana și cărți scrise de alți autori pe tema țiganilor și că nu avusese nicio intenție de a insulta sau de a umili această comunitate. Acesta a declarat, de asemenea, că pasajele la care făcea referire reclamantul nu trebuiau analizate izolat, ci în lumina întregii lucrări.

21. La 24 septembrie 2002, instanța superioară din Ankara a respins cererile reclamantului în măsura în care îl vizau pe autorul cărții. Acesta a considerat că lucrarea era rezultatul unor cercetări academice, se baza pe date științifice și avea ca subiect structurile sociale ale romilor/țiganilor din Turcia. Instanța a concluzionat, deci, că expresiile în cauză nu îl insultau pe reclamant. În ceea ce privește capetele de cerere ale persoanei interesate împotriva ministerului, instanța a declarat că nu are competența necesară pentru a se pronunța și a estimat că acestea intrau în competența instanțelor administrative.

22. La 25 octombrie 2002, reclamantul a formulat recurs împotriva acestei decizii susținând că respectiva carte nu putea fi considerată o lucrare de cercetare științifică și că, în consecință, Ministerul Culturii nu ar fi trebuit să o publice.

23. La 21 aprilie 2003, Curtea de Casație a confirmat hotărârea pronunțată în primă instanță. În decizia sa, aceasta a arătat că expresiile în litigiu erau de natură generală și că, prin urmare, nimic nu o putea determina să concluzioneze că acestea îi vizau pe toți romii/țiganii sau că aduceau atingere identității reclamantului.

24. La 8 decembrie 2003, o cerere de rectificare a deciziei prezentată de reclamant a fost respinsă.

25. Ulterior, la o dată neprecizată, reclamantul a sesizat Tribunalul Administrativ din Ankara cu o acțiune îndreptată împotriva Ministerului Culturii, în care solicita o indemnizație pentru prejudiciul moral pretinzând că conținutul cărții publicate de Ministerul Culturii era ofensator și insultător pentru comunitatea romilor/țiganilor. La 7 aprilie 2004, cererea sa a fost respinsă. Tribunalul administrativ a constatat că înainte de a fi publicată, cartea în cauză fusese examinată și aprobată de un raportor numit de comitetul consultativ pentru publicații, care, la momentul respectiv, garantase apariția ei. Acesta a subliniat că în urma alegerii reclamantului, comitetul consultativ, constituit din șapte profesori, examinase din nou cartea la 25 septembrie 2001 și decisese că era vorba de un studiu academic bazat pe cercetări științifice și că menținerea difuzării și a vânzării acesteia nu ar cauza niciun inconvenient. Instanța administrativă a concluzionat deci că alegațiile reclamantului erau lipsite de fundament. Reclamantul nu a introdus apel împotriva acestei hotărâri.

B. Cererea nr. 41029/04

26. În 1991 și în 1998, Asociația lingvistică, o organizație neguvernamentală, a publicat două dicționare intitulate „Dicționar de limba turcă pentru uzul elevilor” (*Öğrenciler için Türkçe Sözlük*) și „Dicționar de limba turcă” (*Türkçe Sözlük*). Publicarea acestor lucrări a fost parțial finanțată de Ministerul Culturii.

27. La 30 aprilie 2002, reclamantul, acționând în numele Confederației asociațiilor culturale ale romilor/țiganilor, a trimis Consiliului Executiv al Asociației lingvistice o scrisoare în care susținea că anumite intrări din dicționar erau insultătoare și discriminatoare pentru romi/țigani.

28. La pagina 279 din cele două dicționare apăreau următoarele intrări cu privire la termenul „țigan” (*çingene*):

„**Țigan(i)**” (*Çingene*): 1. Grup etnic originar din India ai cărui membri duc o viață nomadă și în mare parte s-au răspândit prin toată lumea, sau persoană care aparține acestui grup etnic. 2. (metaforic) zgârcit.

„**Datorie de țigan**” (*Çingene borcu*): datorie nesemnificativă compusă din mai multe datorii mici.

„**Dansuri kurde dansate de țigani**” (*Çingene çalar Kürt oynar*): loc plin de agitație și zgomot.

„**Cort de țigani**” (*Çingene çergesi*): (metaforic) loc murdar și sărac.

„**Nuntă țigănească**” (*Çingene düğünü*): reuniune unde se îngheșuie o asistență numeroasă și zgomotoasă.

„**Ceartă între țigani**” (*Çingene kavgası*): schimb verbal în cursul căruia se utilizează un limbaj vulgar.

„**Monedă țigănească**” (*Çingene parası*): mărunțiș.

„**Trandafir țigănesc**” (*Çingene pembesi*): trandafir.

„**Limbaj de țigani**” (*Çingenece*): limbaj utilizat de țigani.

„**Țigănie**”: (*Çingenelik*): 1. Faptul de a fi țigan. 2. (metaforic) zgârcenie, aviditate.

„**A face pe țiganul**” (*Çingeneleşmek*): a da dovadă de zgârcenie.

29. În opinia reclamantului, intrările care privesc comunitatea țăganilor erau negative, discriminatorii și aducătoare de prejudicii. Persoana interesată afirma, în plus, că Ministerul Educației și Academia Turcă își modificaseră dicționarele la cererea sa și invita Asociația lingvistică să rectifice în același mod definițiile menționate anterior și să înlăture toate expresiile discriminatoare din dicționare. Nu a primit niciun răspuns.

30. Ulterior, la 15 iulie 2002, reclamantul a adresat Asociației lingvistice o nouă scrisoare, în care își reitara cererea și preciza că va introduce o acțiune împotriva Asociației dacă nu se va da curs cererii lui înainte de 20 august 2002.

31. La 16 aprilie 2003, reclamantul a sesizat o instanță superioară din Ankara cu o acțiune îndreptată împotriva Asociației lingvistice în care cerea ca definițiile și expresiile menționate mai sus să fie scoase din dicționare. Acesta solicita, de asemenea, o reparație pentru prejudiciul moral pe care susținea că l-a suferit din cauza expresiilor în cauză, acestea constituind, în opinia lui un atac împotriva identității lui de țigan și o insultă pentru persoana lui.

32. Asociația lingvistică a prezentat observații ca răspuns, în care aceasta susținea în special că definițiile și expresiile care figurau în dicționare se bazau pe o realitate istorică și sociologică și nu denotau nicio intenție de a umili sau de a devaloriza un grup etnic. Aceasta a adăugat că expresiile și definițiile în cauză erau utilizate în mod curent în societate și că existau în limba turcă alte expresii similare care îi vizau pe albanezi, evrei și chiar pe turci.

33. La 16 iulie 2003, instanța superioară din Ankara a respins cererea reclamantului. Aceasta a concluzionat că definițiile și expresiile care figurau în dicționare se bazau pe realitatea istorică și sociologică și nu denotau nicio intenție de a umili sau devaloriza un grup etnic. Aceasta a subliniat, de asemenea, că existau în limba turcă expresii similare cu referire la alte grupuri etnice, care figurau în dicționare și enciclopedii.

34. Reclamantul a atacat hotărârea în fața Curții de Casație, care a confirmat-o la 15 martie 2004.

II. Dreptul intern relevant

A. Codul civil

35. Art. 24 din Codul civil este redactat după cum urmează:

„Orice persoană care este victima unei atingeri ilegale adusă drepturilor sale personale poate solicita instanței protecția sa împotriva persoanelor care au cauzat aceste atingeri.

Orice atingere care nu este bazată pe acordul persoanei interesate, pe un interes superior privat sau public sau pe o putere acordată de lege, este ilegală.”

În plus, în termenii art. 25 din Codul civil:

„Orice persoană poate solicita instanței să prevină un risc de atingere a drepturilor sale, să dispună încetarea unei astfel de atingeri sau să stabilească ilegalitatea acesteia chiar și după ce a încetat.

Aceasta poate de asemenea să solicite ca rectificarea sau decizia să fie publicată sau notificată unor terți.

(...)

B. Codul penal

36. Art. 312 § 2 din vechiul Cod penal era redactat astfel:

Oricine incită populația la ură și la ostilitate, pe baza unei distincții fondate pe apartenența la o clasă socială, o rasă, o religie, o sectă sau o regiune, este pasibil de o pedeapsă cu închisoarea de la unu la trei ani precum și de o amendă între nouă mii și treizeci și șase mii lire. Dacă o astfel de incitare compromite securitatea publică, pedeapsa este majorată cu o parte care poate fi de la o treime până la jumătate din pedeapsa de bază.

37. La 1 iunie 2005 a intrat în vigoare Legea nr. 5237 privind noul Cod penal. Acesta prevede la art. 216:

„Oricine incită o parte a populației la ură și la ostilitate împotriva unei alte părți a populației, pe baza unei distincții bazate pe apartenența la o clasă socială, o rasă, o religie, o sectă sau o regiune, este pasibil de o pedeapsă cu închisoarea de la unu la trei ani, dacă o astfel de incitare generează un risc evident și iminent pentru siguranța publică.

2. Oricine denigrează public o parte a populației pe baza unei distincții bazate pe apartenența la o clasă socială, o rasă, o religie, o sectă sau o regiune, este pasibil de o pedeapsă cu închisoarea de la șase luni la un an.

(...)

III. Acte ale Comisiei Europene împotriva Rasismului și Intoleranței (CERI)

38. În cel de-al patrulea raport al său cu privire la Turcia (CRI(2011)5), publicat la 8 februarie 2011, CERI salută faptul că, pentru a evita stereotipurile negative, conotațiile care ar fi putut fi percepute ca negative au fost suprimate din definiția termenului „țigan” care figurează în dicționare. Aceasta recomandă cu tărie autorităților turce să continue și să își consolideze eforturile pentru a combate stereotipurile negative cu privire la romi și să angajeze un dialog constructiv cu această comunitate.

39. În recomandarea sa de politică generală nr. 10 intitulată „Lupta împotriva rasismului și discriminării rasiale în și prin educația școlară” adoptată la 15 decembrie 2006, CERI recomandă statelor membre să se asigure că educația școlară joacă un rol cheie în lupta împotriva rasismului și a discriminării rasiale în societate promovând spiritul critic al elevilor și furnizându-le instrumentele necesare pentru a identifica și pentru a reacționa la stereotipuri și la elementele intolerante conținute în materialele pe care le utilizează.

ÎN DREPT

I. Cu privire la pretinsa încălcare a art. 8 din convenție

40. Reclamantul pretinde că lucrarea intitulată „Țigani din Turcia” și dicționarele menționate la punctele 26 - 28 de mai sus comportă expresii și definiții ofensatoare pentru identitatea sa de rom/țigan.

41. Guvernul contestă acest argument.

A. Cu privire la întrebarea dacă cererile trebuie examinate din perspectiva art. 8 din convenție sau din perspectiva art. 14 coroborat cu art. 8

42. Marea Cameră observă că motivele reclamantului au fost examinate de cameră cu privire la art. 14 coroborat cu art. 8 din convenție. Aceste dispoziții sunt redactate după cum urmează:

Art. 8

„1. Orice persoană are dreptul la respectarea vieții sale private și de familie, a domiciliului său și a corespondenței sale.

2. Nu este admis amestecul unei autorități publice în exercitarea acestui drept decât în măsura în care acest amestec este prevăzut de lege și dacă constituie o măsură care, într-o societate democratică, este necesară pentru securitatea națională, siguranța publică, bunăstarea economică a țării, apărarea ordinii și prevenirii faptelor penale, protejarea sănătății sau a moralei, ori protejarea drepturilor și libertăților altora.”

Art. 14

„Exercitarea drepturilor și libertăților recunoscute de (...) convenție trebuie să fie asigurată fără nicio deosebire bazată, în special, pe sex, rasă, culoare, limbă, religie, opinii politice sau orice alte opinii, origine națională sau socială, apartenență la o minoritate națională, avere, naștere sau orice altă situație.”

43. Marea Cameră amintește că Curtea este responsabilă de încadrarea juridică a faptelor cauzei și nu este constrânsă de cea pe care le-o atribuie reclamantii sau guvernele [*Scoppola împotriva Italiei* (nr. 2) [MC], nr. 10249/03, pct. 54, 17 septembrie 2009]. În scopul art. 14,

discriminarea constă în a trata în mod diferit fără justificare obiectivă și rezonabilă a unor persoane aflate în situații comparabile. O diferență de tratament nu se bazează pe o justificare obiectivă și rezonabilă dacă nu urmărește un scop legitim sau dacă nu există un raport rezonabil de proporționalitate între mijloacele utilizate și scopul vizat (a se vedea, printre multe altele, *D.H. și alții împotriva Republicii Cehe* [MC], nr. 57325/00, pct. 175, CEDO 2007-IV; *Burden împotriva Regatului Unit* [MC], nr. 13378/05, pct. 60, 29 aprilie 2008, CEDO 2008-...).

44. Curtea observă că discriminarea bazată mai ales pe originea etnică a unei persoane constituie o formă de discriminare rasială. Discriminarea rasială este o formă de discriminare deosebit de gravă care, având în vedere consecințele sale periculoase, cere o vigilență specială și o reacție viguroasă din partea autorităților. Acestea trebuie să recurgă la toate mijloacele de care dispun pentru a combate rasismul, consolidând, astfel, concepția democratică a societății, în care diversitatea este percepută nu ca o amenințare, ci ca o bogăție (*Natchova și alții* [MC], nr. 43577/98 și 43579/98, pct. 145, CEDO 2005-VII; *Timichev împotriva Rusiei*, nr. 55762/00 și 55974/00, pct. 56, CEDO 2005-XII). Curtea observă, de asemenea, că datorită vicisitudinilor și a deșrădăcinării lor perpetue, romii constituie o minoritate defavorizată și vulnerabilă care are, prin urmare, nevoie de o protecție specială, astfel cum aceasta a declarat deja în jurisprudența sa (*D.H. și alții*, menționată anterior, pct. 182).

45. Curtea constată că în speță reclamantul, de origine romă, pretinde că o carte și două dicționare finanțate de stat conțin observații și expresii ostile romilor. Persoana interesată consideră că aceste remarci constituie un atac împotriva identității sale de rom. Totuși, Curtea observă că nicio diferență de tratament, și în special nicio problemă de discriminare etnică, nu este în joc în speță, întrucât reclamantul nu a prezentat elemente care să poată constitui un început de probă care să arate că publicațiile în litigiu ar fi avut o intenție de discriminare sau că acestea ar fi produs un efect discriminator. Cauza nu ar putea, deci, să se compare cu altele introduse anterior de către membri ai comunității rome (a se vedea, în materie de educație, *D.H. și alții*, menționată anterior, pct. 175-210; în materie de locuințe, *Chapman împotriva Regatului Unit* [MC], nr. 27238/95, pct. 73, CEDO 2001-I; în materie electorală, *Sejdić și Finci împotriva Bosniei-Herțegovina* [MC], nr. 27996/06 și 34836/06, pct. 45, CEDO-2009). În aceste condiții, în prezenta speță este vorba, în esență, de a determina dacă publicațiile în litigiu, care în opinia reclamantului conțin remarci insultătoare cu caracter rasial, au adus atingere dreptului persoanei interesate la respectarea vieții sale private și, în caz afirmativ, dacă această atingere este compatibilă cu art. 8 din convenție. Curtea își propune, deci, să examineze prezenta cauză doar din perspectiva acestei dispoziții.

B. Cu privire la excepția preliminară a Guvernului

1. Argumentele părților

a) Guvernul

46. Guvernul contestă calitatea de victimă a reclamantului în cele două cereri, susținând că este vorba de o *actio popularis*. În opinia Guvernului, persoana în cauză nu a demonstrat că este direct afectată de remarcile și expresiile în litigiu.

b) Reclamantul

47. Reclamantul susține că datorită originii sale de rom/țigan, a suferit un prejudiciu material și moral din cauza remarcilor și expresiilor în opinia lui devalorizante care figurează în cartea și în dicționarele în cauză. Prin urmare, acesta consideră că are calitatea de victimă, în sensul art. 34 din Convenție.

c) Terții intervenienți

48. Pentru Greek Helsinki Monitor, orice membru al unui grup etnic vizat de remarci care exprimă discriminare generală fondată pe rasă are calitatea de victimă, dat fiind că astfel de expresii generează prejudecii împotriva fiecăruia dintre membrii acestui grup. Greek Helsinki Monitor consideră, de asemenea, că protecția oferită de Curte nu poate fi mai mică decât cea oferită de sistemul intern: acceptarea calității de victimă la nivel intern ar trebui să atragă după sine o recunoaștere a acestei calități de către Curte.

2. Hotărârea camerei

49. Camera observă că reclamantul, deși nu a fost vizat direct și personal nici în carte și nici în cele două dicționare în cauză, a putut introduce o acțiune în despăgubiri și și-a putut pleda cauza în fața instanțelor naționale pe baza dispozițiilor de drept intern, adică art. 24 și 25 din Codul civil (pct. 35 de mai sus). Prin urmare, camera a considerat că reclamantul are calitatea de victimă, în sensul art. 34 din convenție.

1. Motivarea Curții

50. Curtea amintește că, pentru a putea introduce o cerere în temeiul art. 34 din convenție, o persoană fizică, o organizație neguvernamentală sau un grup de persoane particulare trebuie să poată pretinde că sunt victime ale unei încălcări a drepturilor recunoscute în convenție. Pentru a putea să se pretindă victimă a unei astfel de încălcări, un individ trebuie să fi suferit direct efectele măsurii în litigiu. Astfel, convenția nu are în vedere posibilitatea de a angaja o *actio popularis* în scopul interpretării drepturilor recunoscute în convenție; aceasta nu autorizează nici persoanele particulare să se plângă în legătură cu o dispoziție de drept intern doar pentru că li se pare, fără să fi suportat în mod direct efectele, că aceasta încalcă convenția (*Burden*, menționată anterior, pct. 33, *Tănase împotriva Moldovei* [MC], nr. 7/08, pct. 104, CEDO 2010-...).

51. În consecință, existența unei victime afectate personal de pretinsa încălcare a unui drept garantat de convenție este o condiție indispensabilă pentru punerea în aplicare a mecanismului de protecție al convenției, chiar dacă acest criteriu nu trebuie să se aplice într-un mod rigid și inflexibil (*Bidenc împotriva Sloveniei* (dec.), nr. 32963/02, 18 martie 2008). Întrebarea dacă un reclamant poate pretinde că este victimă a încălcării invocate se pune în toate etapele procedurii în temeiul convenției (*Bourdov, împotriva Rusiei*, nr. 59498/00, pct. 30, CEDO 2002-III).

52. Curtea amintește că ea interpretează conceptul de victimă în mod autonom, independent de noțiunile interne precum cele de interes sau de calitate pentru a acționa (*Sanles Sanles împotriva Spaniei* (dec.), nr. 48335/99, CEDO 2000-XI), chiar dacă trebuie să țină cont de faptul că reclamantul a fost parte în procedura internă (*Micallef împotriva Maltei* [MC], nr. 17056/06, pct. 48, 15 octombrie 2009).

53. Curtea observă că, în speță, reclamantul care este de origine romă, denunță remarci și expresii care, în opinia lui sunt devalorizante pentru comunitatea romă. Persoana interesată cu siguranță nu este vizată personal, dar remarcile care vizează grupul etnic căruia îi aparține îl pot afecta. În plus, calitatea de a acționa a reclamantului nu a fost contestată în cursul procedurii interne, fondul cauzei fiind astfel examinat de către instanțele naționale de două grade de jurisdicție.

54. Având în vedere cele precedente, precum și necesitatea de a aplica în mod flexibil criteriile care determină calitatea de victimă, Curtea admite că reclamantul, deși nu era vizat în mod direct de către pasajele în litigiu, poate, având în vedere art. 34 din convenție, să fie considerat victimă a faptelor pe care le denunță. Prin urmare, aceasta respinge excepția preliminară a Guvernului privind calitatea de victimă.

C. Cu privire la fondul cauzei

1. În ceea ce privește cererea nr. 4149/04

a) Argumentele părților

i. Reclamantul

55. Reclamantul pretinde că anumite pasaje din cartea intitulată „Țigani din Turcia” conține remarci și expresii devalorizante cu privire la comunitatea romă. Acesta se referă în special la capitolul din lucrare în care autorul descrie modul de viață al romilor care locuiesc în anumite orașe din Turcia, în special pretinsa implicare a acestora în activități ilegale (pct. 12 de mai sus). El consideră că intenția generală a autorului nu este importantă, pasajele în cauză constituind, în opinia lui, prin ele însele o insultă evidentă la adresa comunității rome. De asemenea, acesta a criticat deciziile prin care instanțele interne au respins cererea sa de indemnizație.

ii. Guvernul

56. Guvernul indică faptul că această carte a fost publicată de Ministerul Culturii la recomandarea comitetului său consultativ pentru publicații. Acesta adaugă că, potrivit raportului acestui comitet, lucrarea constituie un studiu universitar comparativ, elaborat cu scopul de a contribui la cercetările cu caracter etnic în Turcia. Studiul ar oferi informații cu privire la originile, limba, tradițiile, credințele, sărbătorile, mâncărurile, îmbrăcămintea, muzica și condițiile de viață ale comunității rome. Guvernul afirmă că în urma unor proteste ale reclamantului, cartea a făcut obiectul unei reexaminări de către mai mulți profesori universitari, care ar fi estimat că aceasta nu conținea nicio remarcă insultătoare. În cele din urmă, Guvernul susține că Ministerul Culturii depune eforturi importante pentru promovarea culturii și tradițiilor romilor.

b) Hotărârea camerei

57. Camera estimează că dacă, citite izolat, pasajele și remarcile citate de reclamant par discriminatorii și insultătoare, era imposibil să se concluzioneze, examinând cartea în întregime, că autorul acționase cu rea-credință sau cu intenția de a insulta comunitatea romă. Camera a ținut seama în special de concluzia cărții, în care autorul explică clar că „Țigani din Turcia” constituie un studiu universitar fondat pe o analiză comparativă și axat pe istoria și condițiile de viață socio-economice ale populației rome din Turcia. Aceasta a considerat că dacă autorul descrieseră o reprezentare a romilor marcată de prejudecăți, aceasta era cu scopul de a arăta cum era percepută această comunitate de către public. Aceasta a concluzionat, deci, că drepturile garantate reclamantului prin convenție nu erau încălcate.

c) Motivarea Curții

i. Aplicabilitatea art. 8 din convenție

58. Curtea amintește că noțiunea de „viață privată” în sensul art. 8 din convenție este o noțiune vastă, care nu poate fi definită exhaustiv. Noțiunea de autonomie personală reflectă un principiu important care stă la baza interpretării garanțiilor acestei dispoziții. Aceasta poate, deci, să înglobeze aspecte multiple ale identității fizice și sociale ale unui individ. Curtea amintește, de asemenea, că a admis în trecut că identitatea etnică a unui individ trebuie considerată un element important al vieții sale private (*S. și Marper împotriva Regatului Unit* [MC], nr. 30562/04 și

30566/04, pct. 66, CEDO 2008-... ; *Ciubotaru împotriva Moldovei*, nr. 27138/04, pct. 49, 27 aprilie 2010). În special, de la un anumit grad de înrădăcinare, orice stereotip negativ care vizează un grup poate avea efecte asupra sensului identității acestui grup precum și asupra sentimentelor de stimă de sine și de încredere în sine a membrilor grupului. Din acest punct de vedere, acesta poate fi considerat ca aducând atingere vieții private a membrilor grupului.

59. De altfel, deși articolul 8 vizează în esență să protejeze individul împotriva ingerințelor arbitrare ale autorităților publice, acesta nu se limitează la a obliga statul să se abțină de la astfel de ingerințe: acestui angajament negativ, i se pot adăuga obligații pozitive inerente unei respectări efective a vieții private, care pot implica adoptarea de măsuri care să vizeze respectarea vieții private până la relațiile dintre indivizi (*Tavlî împotriva Turciei*, nr. 11449/02, pct. 28, 9 noiembrie 2006, și *Ciubotaru*, menționată anterior, pct. 50).

60. Îndreptându-și atenția către circumstanțele speței, Curtea subliniază că, reclamantul, care este de origine romă, susține că s-a simțit jignit de anumite pasaje din cartea „Țigani din Turcia”, având ca subiect comunitatea romă. Persoana interesată a inițiat o procedură civilă împotriva autorului cărții și a Ministerului Culturii (pct. 19 - 25 de mai sus). Prezenta cauză are, deci, ca obiect o publicație prezentată de către reclamant ca aducând atingere identității unui grup din care face parte și, deci, vieții lui private. Curtea adaugă că dacă „Țigani din Turcia” a fost publicată de Ministerul Culturii (pct. 10 de mai sus) acesta a retrocedat, prin urmare, drepturile de autor autorului cărții (pct. 17 de mai sus). În plus, reclamantul nu a introdus apel cu privire la decizia prin care instanța de contencios administrativ din Ankara a respins plângerea sa administrativă împotriva Ministerului Culturii (pct. 25 de mai sus). Acesta nu a perseverat, deci, în acțiunea prin care contesta implicarea autorităților statului în publicația în cauză.

61. În aceste condiții, Curtea consideră că în speță este vorba, în principal, de a stabili nu dacă autoritățile interne au adus în mod direct atingere vieții private a reclamantului, ci mai degrabă dacă guvernul pârât a respectat obligația care îi revenea în temeiul articolului 8 de a proteja viața privată a reclamantului împotriva unei pretense ingerințe a unui terț, adică autorul cărții în cauză. Cu alte cuvinte, Curtea își propune să examineze dacă, în lumina art. 8 din convenție, instanțele turce ar fi trebuit să admită pretențiile civile ale reclamantului și, deci, să îi acorde o indemnizație pentru prejudiciu moral și să interzică difuzarea lucrării în litigiu.

ii. Respectarea art. 8 din convenție

α) Principii generale

62. Granița dintre obligațiile pozitive și negative ale statului în temeiul art. 8 nu se pretează unei definiții precise, cu toate acestea principiile aplicabile sunt comparabile. În ambele cazuri, trebuie să se țină seama de justul echilibru care trebuie păstrat între interesele divergente ale individului și ale societății; de asemenea, în cele două ipoteze, statul beneficiază de o anumită marjă de apreciere (a se vedea, printre multe altele, *Keegan împotriva Irlandei*, 26 mai 1994, pct. 49, seria A nr. 290, *Botta împotriva Italiei*, 24 februarie 1998, pct. 33, *Culegere de hotărâri și decizii* 1998-I și *Gourguénidzé împotriva Georgiei*, nr. 71678/01, pct. 38, 17 octombrie 2006).

63. În cauze similare cu cea de față, unde pretenția constă în a declara că drepturile protejate prin art. 8 au fost încălcate prin exercitarea de către altcineva a dreptului la libertatea de exprimare, trebuie să se aplice art. 8, ținând seama, în mod corespunzător de cerințele art. 10 din convenție (a se vedea, de exemplu, *mutatis mutandis*, *Von Hannover împotriva Germaniei*, nr. 59320/00, pct. 58, CEDO 2004-VI). Într-un astfel de caz, Curtea este, deci, în situația de a pune în balanță dreptul reclamantului „la respectarea vieții private” și interesul general pentru libertatea de exprimare, fără a pierde din vedere că nu există niciun raport de subordonare între drepturile garantate de cele două dispoziții [*Timciuc împotriva României* (dec.), nr. 28999/03, pct. 144, 12 octombrie 2010].

64. În această privință, Curtea amintește că libertatea de exprimare constituie unul dintre fundamentele esențiale ale unei societăți democratice. Sub rezerva art. 10 § 2, aceasta este valabilă nu numai în ceea ce privește „informațiile” sau „ideile” acceptate ori considerate drept inofensive sau indiferente, ci și pentru cele care rănesc, șochează sau neliniștesc. Acest lucru este impus de pluralism, toleranță și deschidere, fără de care nu există o societate democratică (a se vedea, printre multe altele, *Handyside împotriva Regatului Unit*, 7 decembrie 1976, pct. 49, seria A nr. 24, și *Reinboth și alții împotriva Finlandei*, nr. 30865/08, pct. 74, 25 ianuarie 2011). Această libertate este supusă unor excepții care trebuie, totuși, să fie interpretate strict și necesitatea oricărei restricții trebuie să fie stabilită în mod convingător (a se vedea, de exemplu, *Lingens împotriva Austriei*, 8 iulie 1986, pct. 41, seria A nr. 103, și *Nilsen și Johnsen împotriva Norvegiei* [MC], nr. 23118/93, pct. 43, CEDO 1999-VIII).

65. În contextul articolului 10, statele contractante se bucură de o anumită marjă de apreciere pentru a stabili dacă o ingerință în exercitarea dreptului la libertatea de exprimare este „necesară într-o societate democratică”. Totuși, această marjă de apreciere este pe același plan cu un control european care vizează atât legea cât și deciziile care o aplică, chiar dacă acestea sunt emise de o instanță independentă (*Tammer împotriva Estoniei*, nr. 41205/98, pct. 60, CEDO 2001-I; *Peck împotriva Regatului Unit*, nr. 44647/98, pct. 77, CEDO 2003-I, și *Karhuvaara și Iltalehti împotriva Finlandei*, nr. 53678/00, pct. 38, CEDO 2004-X). Curtea nu are deloc sarcina, atunci când exercită acest control, de a se substitui instanțelor naționale, ci îi revine sarcina de a verifica, din perspectiva cauzei în ansamblu, deciziile pe care acestea le-au pronunțat în temeiul puterii lor de apreciere [*Petrenco împotriva Moldovei*, nr. 20928/05, pct. 54, 30 martie 2010, *Polenco Torres și Movilla Polanco împotriva Spaniei*, nr. 34147/06, pct. 41, 21 septembrie 2010, și *Petrov împotriva Bulgariei* (dec.), nr. 27103/04, 2 noiembrie 2010].

66. Astfel, în cauze similare, Curtea a acordat multă greutate faptului că autoritățile interne stabiliseră existența drepturilor contradictorii și necesitatea de a păstra un echilibru just între ele (a se vedea, de exemplu, *mutatis mutandis*, *Tammer*, menționată anterior, pct. 69; *White împotriva Suediei*, nr. 42435/02, pct. 27, 19 septembrie 2006, *Standard Verlags GmbH împotriva Austriei* (nr. 2), nr. 21277/05 pct. 52, 4 iunie 2009, *Lappalainen împotriva Finlandei* (dec.), nr. 22175/06, 20 ianuarie 2009, *Papaianopol împotriva României*, nr. 17590/02, pct. 30, 16 martie 2010).

67. În cazul în care punerea în balanță efectuată în plan intern nu este satisfăcătoare, în special în cazul în care importanța sau sfera de aplicare al unuia dintre drepturile fundamentale aflate în joc nu a fost luată în considerare în mod corespunzător, marja discreționară recunoscută instanței naționale este restrânsă. În schimb, dacă această punere în balanță a fost efectuată respectând criteriile confirmate de jurisprudența consacrată a Curții, este nevoie de motive serioase pentru ca opinia Curții să se substituie opiniei instanțelor interne cărora aceasta le recunoaște atunci o marjă de apreciere amplă [*MGN Limited împotriva Regatului Unit*, nr. 39401/04, pct. 150 și 155, 18 ianuarie 2011, și *Von Hannover împotriva Germaniei* (nr. 2) [MC], nr. 40660/08 și 60641/08, pct. 107, 7 februarie 2012].

68. Toate acestea presupun că un dispozitiv juridic eficient de protecție a drepturilor legate de noțiunea de „viață privată” ar fi fost stabilit și că reclamantul s-ar fi putut prevala de acesta (*Karakó împotriva Ungariei*, nr. 39311/05, pct. 19, 28 aprilie 2009). Curtea trebuie, deci, să examineze și această chestiune.

β) Aplicarea acestor principii în speță

69. În speță, instanțelor interne li s-a solicitat să păstreze un echilibru just între, pe de o parte, drepturile pe care art. 8 din convenție le recunoștea reclamantului în calitatea sa de membru al comunității rome și, pe de altă parte, libertatea autorului lucrării în litigiu de a efectua lucrări de cercetare academică/științifică asupra unui grup etnic specific și de a-și publica concluziile.

Conform reclamantului, cartea, și în special capitolul în care se vorbește despre condițiile de viață ale romilor din diferite orașe din Turcia, constituia o insultă la adresa comunității rome. Instanțele turce resping acest capăt de cerere în două etape succesive, bazându-se mai ales pe un raport elaborat de șapte profesori universitari care concluzionează că lucrarea în litigiu era un studiu universitar bazat pe cercetări științifice (pct. 25 de mai sus). Acestea au considerat că remarcile și expresiile în litigiu nu erau insultătoare, că aveau un caracter general, că nu vizau întreaga populație de romi și că nu constituiau un atac împotriva identității reclamantului (pct. 21 și 23 de mai sus). În plus, instanța superioară din Ankara a estimat că această carte descria structuri sociale ale romilor/țiganilor din Turcia și că se baza pe date științifice (pct. 21 de mai sus).

70. În opinia Curții, aceste concluzii nu ar putea fi considerate nerezonabile sau fondate pe o alterare a faptelor relevante. În această privință, este important să se evidențieze că, dacă autorul evocă activități ilegale ale anumitor membri ai comunității rome din anumite regiuni, acesta niciodată nu formulează în carte observații negative cu privire la populația romă în general și nu pretinde că toți romii se implică în activități reprobabile. În plus, în mai multe părți ale cărții (prefață, introducere și concluzie), autorul explică clar că intenția sa este de a permite o mai bună înțelegere a lumii necunoscute a comunității rome din Turcia, victimă a marginalizării și vizată de remarci devalorizante bazate în principal pe prejudecăți (pct. 10, 11 și 13 de mai sus). Având în vedere cele de mai sus și în absența oricărui element de natură să demonstreze că declarațiile autorului erau nesincere, Curtea consideră că instanțele interne aveau temei să concluzioneze că persoana interesată și-a dat silința și că nu era impulsivat de intenții rasiste (a se vedea, *mutatis mutandis*, *Jersild împotriva Danemarcei*, 23 septembrie 1994, pct. 36, seria A nr. 298).

71. De asemenea, chiar dacă unele dintre ele sunt formulate într-o manieră destul de laconică, motivele enunțate de instanțele interne în sprijinul concluziilor lor respectă principiile stabilite în jurisprudența Curții. În special, au dat importanță faptului că această carte fusese redactată de un profesor universitar și trebuia, deci, să fie considerată o lucrare academică. Curtea a subliniat, de asemenea, importanța unor astfel de lucrări în hotărâri recente (*Sorguç împotriva Turciei*, nr. 17089/03, pct. 21-35, CEDO 2009-..., și *Sapan împotriva Turciei*, nr. 44102/04, pct. 34, 8 iunie 2010). Faptul de a supune unei examinări atente o restricție aducă libertății cercetătorilor din mediul universitar de a efectua cercetări și de a-și publica concluziile este, deci, în perfectă concordanță cu jurisprudența sa.

72. Este, de altfel, în conformitate cu demersul urmat în mod tradițional de aceasta să se efectueze o examinare a pasajelor în litigiu nu în afara oricărui context, ci din perspectiva întregii lucrări, și să se țină seama de metoda de cercetare utilizată de autorul publicației. În această privință, Curtea observă că autorul explica faptul că adunase informații de la membrii comunității rome, de la autoritățile locale și de la poliție și că trăise printre romi pentru a le studia modul de viață, conform principiilor observației științifice (pct. 11 de mai sus).

73. Mai mult, este necesar să se sublinieze că un dispozitiv juridic eficient de protecție a drepturilor legate de noțiunea de „viață privată” era implementat și reclamantul în speță s-a putut prevala de acesta (pct. 68 de mai sus). Persoana interesată și-a putut prezenta pretențiile în fața instanțelor naționale în două etape succesive și a obținut decizii motivate cu privire la cererea sa. În plus, atunci când a introdus o acțiune împotriva Ministerului Culturii, ministerul a ordonat, ca măsură de precauție, retragerea a 299 exemplare aflate încă în circulație ale cărții în cauză, iar drepturile de autor au fost retrocedate autorului la cererea acestuia (pct. 15 și 17 de mai sus).

74. În lumina celor precedente, Curtea consideră că, atunci când au pus în balanță drepturile fundamentale concurente garantate prin art. 8 și 10 din convenție, instanțele turce au făcut o apreciere fondată pe principii care decurg din jurisprudența sa consacrată în materie.

75. Curtea dorește, totuși, să amintească că vulnerabilitatea romilor/țiganilor implică acordarea unei atenții speciale nevoilor lor și modului lor de viață caracteristic, atât în cadrul de reglementare luat în considerare, cât și în cazul în care se iau decizii în cazuri particulare

(*Chapman*, menționată anterior, pct. 96, și *D.H. și alții*, menționată anterior, pct. 181). La fel ca CERI (pct. 38 de mai sus), aceasta estimează că Guvernul trebuie să își continue eforturile pentru a combate stereotipurile negative cu privire la romi.

76. Reiese din cele precedente că, în speță, autoritățile turce nu și-au depășit marja de apreciere și nu și-au încălcat obligația pozitivă de a garanta reclamantului respectarea efectivă a vieții lui private.

77. Prin urmare, nu a fost încălcat art. 8 în ceea ce privește cererea nr. 4149/04.

2. În ceea ce privește cererea nr. 41029/04

a) Argumentele părților

i. Reclamantul

78. Reclamantul susține că expresiile care figurează în cele două dicționare în litigiu editate de Asociația lingvistică turcă sunt insultătoare pentru comunitatea romă/țigănească. Acesta face referire în special la termenul „a face pe țiganul”, a cărui definiție din dicționarele în cauză este: „a da dovadă de zgârcenie”. Acesta consideră că astfel de definiții, insultătoare în opinia lui, ar trebui eliminate din dicționare.

ii. Guvernul

79. Guvernul a susținut că termenii și expresiile din dicționarele în cauză se bazează pe fapte istorice și sociologice și nu denotau nicio intenție de a devaloriza comunitatea romă. Acesta adaugă că Ministerul Culturii a contribuit financiar la publicarea dicționarelor în 1991 și în 1998, cu o sumă totală de 2 700 EUR. Acesta subliniază că dicționarul pentru uzul elevilor nu este un manual școlar și nu a fost nici distribuit în școli și nici recomandat de Ministerul Educației ca lucrare de referință pentru programele școlare. În cele din urmă, acesta observă că dicționarele în litigiu nu au fost reeditate și sunt, la ora actuală, epuizate.

b) Hotărârea camerei

80. Camera a avut în vedere în special faptul că definițiile în litigiu erau precedate de observația conform căreia utilizarea termenilor în cauză era „metaforică”. În consecință, aceasta a estimat că aceste expresii nu aduseseră atingere identității etnice a reclamantului și a concluzionat că nu s-a încălcat art. 8 din convenție.

c) Motivarea Curții

81. Curtea subliniază de la început că reclamantul se pretinde victimă a stereotipurilor negative datorită unora dintre intrările din dicționarele în cauză. Art. 8 din convenție este, deci, aplicabil din motivele prezentate la pct. 60 de mai sus. Curtea observă, de asemenea, că deși publicarea dicționarelor fusese parțial finanțată de Ministerul Culturii, reclamantul a inițiat o procedură civilă doar împotriva Asociației lingvistice, organizație neguvernamentală, și nu a încercat să aducă ministerul în fața instanțelor administrative interne (pct. 31 - 34 de mai sus). Prin urmare, la fel ca pentru cererea nr. 4149/04 (pct. 60 – 61 de mai sus), Curtea își propune să examineze în lumina principiilor generale prezentate la pct. 62 – 68 de mai sus, dacă Guvernul a acționat în conformitate cu obligația pozitivă care îi revenea în temeiul art. 8 de a proteja viața privată a reclamantului împotriva unei preținse ingerințe a unui terț, în speță Asociația lingvistică.

82. Pentru a respinge cererea reclamantului, instanța superioară din Ankara a observat că definițiile și expresiile care figurau în dicționare se bazau pe realitatea istorică și sociologică și nu denotau nicio intenție de a umili sau devaloriza comunitatea romă. Aceasta a subliniat, de

asemenea, că existau în limba turcă expresii similare cu referire la alte grupuri etnice, care apăreau în dicționare și enciclopedii (pct. 33 de mai sus).

83. Aceasta a examinat, deci, intrările contestate pentru a determina dacă acestea aduceau atingere în mod ilegal drepturilor garantate reclamantilor prin art. 8 din convenție. Astfel, a aplicat principiile consacrate prin jurisprudența Curții (pct. 66 de mai sus).

84. În această privință, Curtea observă că un dicționar constituie o sursă de informații care înregistrează cuvintele ce compun o limbă și precizează diferitele accepțiuni ale acestora, cea de bază fiind doar descriptivă sau literală, celelalte putând fi figurative, alegorice sau metaforice. Astfel, acesta reflectă limbajul aflat în uz în societate. În cele două dicționare, definiția literală a termenului „*çingene*” („*țigan*”) apare la pagina 279. Aceste dicționare erau, deci, vizibil voluminoase și urmăreau să acopere limba turcă în ansamblul ei. Curtea notează, de asemenea, prima definiție a termenului „*țigan*” care apare în dicționarele în cauză și care este redactată după cum urmează: „Grup etnic originar din India ai cărui membri duc o viață nomadă și în mare parte s-au răspândit prin toată lumea, sau persoană care aparține acestui grup etnic”. În al doilea rând, se arată că, într-un sens metaforic, termenul „*țigan*” semnifică și „zgârcit” (pct. 28 de mai sus). Pe aceeași pagină a dicționarelor se află și alte definiții ale unor expresii care se raportează la țișani, precum „monedă țigănească” și „trandafir țigănesc”. Curtea subliniază în această privință că, așa cum explică instanța superioară din Ankara, aceste expresii fac parte din limbajul curent.

85. Este adevărat că, deși au același conținut, dicționarele vizează un public-țintă diferit, din moment ce al doilea este intitulat „Dicționar de limba turcă pentru uzul elevilor”. Este clar că într-un dicționar destinat școlarilor se cere o atenție mai mare în ceea ce privește definirea unor expresii care fac parte din limbajul curent dar care pot fi resimțite ca umilitoare sau insultătoare. În opinia Curții, ar fi fost preferabil să se indice că astfel de expresii sunt „peiorative” sau „insultătoare”, decât să se limiteze la a le califica drept metaforice. O astfel de precauție ar fi fost conformă cu recomandarea de politică generală nr. 10 a CERI, care prevede că statele trebuie să promoveze spiritul critic al elevilor și să le furnizeze instrumentele necesare pentru a identifica și pentru a reacționa la stereotipurile și elementele intolerante conținute în materialele pe care le utilizează (pct. 39 de mai sus).

86. Totuși, Curtea consideră că numai acest element nu este suficient pentru a o determina să substituie opinia sa opiniei instanțelor interne, mai ales că dicționarul în cauză nu era un manual școlar și nu era distribuit în școli și nici recomandat de Ministerul Educației ca lucrare de referință pentru programele școlare (pct. 79 de mai sus).

87. În cele din urmă, așa cum observă Curtea, cauza reclamantului împotriva Asociației lingvistice a fost examinată de instanțele interne în două etape distincte (pct. 31 – 34 de mai sus). Aceasta estimează că, chiar dacă în cele din urmă cererea i-a fost respinsă, persoana interesată a dispus, în conformitate cu art. 8 din convenție, de mijloace efective pentru a-și repara prejudiciul.

88. Având în vedere cele precedente, Curtea consideră că autoritățile interne nu și-au depășit marja de apreciere și nu și-au încălcat obligația pozitivă de a garanta reclamantului respectarea efectivă a vieții lui private.

89. Prin urmare, nu a fost încălcat art. 8 din convenție în ceea ce privește cererea nr. 41029/04.

Pentru aceste motive, Curtea

1. *Respinge*, în unanimitate, excepția preliminară a Guvernului și *hotărăște* că reclamantul se poate pretinde „victimă” în sensul art. 34 din convenție;
2. *Hotărăște*, cu șaisprezece voturi la unu, că nu a fost încălcat art. 8 din Convenție în ceea ce privește cererea nr. 4149/04;

3. *Hotărâște*, cu șaisprezece voturi la unu, că nu a fost încălcat art. 8 din convenție în ceea ce privește cererea nr. 41029/04;

Redactată în limbile franceză și engleză, apoi pronunțată în ședință publică la Palatul Drepturilor Omului de la Strasbourg, la 15 martie 2012.

Michael O'Boyle
Grefier adjunt

Nicolas Bratza
Președinte

În conformitate cu art. 45 § 2 din convenție și 74 § 2 din regulament, este anexat la prezenta hotărâre un rezumat al opiniei separate a judecătorului Gyulumyan.

N.B.

M.O'B.

OPINIA SEPARATĂ A JUDECĂTORULUI GYULUMYAN

(Traducere)

Majoritatea consideră că autoritățile turce nu și-au depășit marja de apreciere și nu s-au sustras de la obligația pozitivă de a garanta reclamantului respectarea efectivă a vieții lui private. Nu pot să subscriu la această concluzie.

În speță, reclamantul susține că anumite remarci pe care le conținea cartea intitulată „Țigani din Turcia” și expresii care se găseau în cele două dicționare în litigiu denotau un sentiment de ostilitate evidentă împotriva romilor și că refuzul instanțelor naționale de a-i acorda o reparație și de a interzice difuzarea lucrărilor în litigiu denota o prejudecată evidentă împotriva acestei comunități. Acesta a invocat art. 14 coroborat cu art. 8 din convenție. Curtea a examinat cauza doar din perspectiva art. 8 din convenție.

1. Consider că dacă s-ar examina faptele cauzei din punctul de vedere al art. 14 din convenție, ar trebui să se concluzioneze că a fost încălcată această dispoziție coroborată cu art. 8.

Contrar prevederilor de la pct. 45 din hotărâre, nu sunt convinsă „că nicio diferență de tratament, și în special nicio problemă de discriminare etnică, nu este în joc în speță”. Majoritatea a ajuns la această concluzie doar pe baza ideii că „reclamantul nu a prezentat elemente care să poată constitui un început de probă care să arate că publicațiile în litigiu ar fi avut o intenție de discriminare sau că acestea ar fi produs un efect discriminator”. În această privință, subscriu opiniei parțial separate a judecătorului Giovanni Bonello în cauza *Anguelova împotriva Bulgariei* (nr. 38361/97, CEDO 2002-IV), în care acesta a declarat:

„Cu titlu subsidiar, Curtea ar trebui, în opinia mea, să declare că atunci când un membru al unei minorități defavorizate suferă un prejudiciu într-un mediu în care tensiunile rasiale sunt puternice și impunitatea agenților statului este foarte răspândită, sarcina de a dovedi că faptul nu a fost provocat de specificitățile etnice îi revine guvernului”.

2. Curtea nu a luat în considerare contextul în care se inserau aceste trei publicații și s-a mulțumit cu aprecierea făcută de instanțele turce. Or, aceste instanțe adoptă în general un punct de vedere destul de diferit atunci când se pronunță cu privire la cauze în care este în joc o denigrare a caracterului turcesc (art. 301 din Codul penal turc).

În cauza *Altuğ Taner Akçam împotriva Turciei* (nr. 27520/07, 25 octombrie 2011), Guvernul a prezentat informații statistice care demonstau că procedurile inițiate în temeiul art. 301 (art. 159/1 din vechiul Cod penal) în 744 cauze introduse între 2003 și 2007 s-au finalizat cu o condamnare.

În cadrul procedurii penale împotriva lui Hrant Dink (*Dink împotriva Turciei*, nr. 2668/07, 6102/08, 30079/08, 7072/09 și 7124/09, pct. 28, 14 septembrie 2010), Curtea de Casație din Turcia a dat următoarea interpretare termenului de „caracter turcesc” (Yargıtay Ceza Genel Kurulu, E.2006/9-169, K.2006/184, hotărârea din 11 iulie 2006):

„(...) caracterul turcesc este constituit de ansamblul valorilor naționale și morale, compuse din valorile umane, religioase și istorice precum și din limba națională, sentimentele naționale și tradițiile naționale (...)”

În ceea ce privește sentimentele și tradițiile naționale ale romilor, instanțele turce au o abordare radical diferită, ceea ce, în sine, tinde să indice o diferență de tratament fondată pe originea etnică.

3. În cartea vizată în cererea nr. 4149/04, romii sunt descriși în termeni duri precum „un grup marginal exclus și peste tot disprețuit”. Printre activitățile practicate de romi, se face referire la unii dintre ei care „își obțin veniturile ca hoți de buzunare, dând spargeri și făcând trafic de stupefiante”. Într-unul dintre capitolele cărții, autorul explică că „țigani din zona centrală din Ankara trăiesc din ce produc furând, cerșind, (...) *zercilik* (spargeri de magazine de bijuterii)”. Într-un alt paragraf, „vrăjitoria” este evocată ca „una dintre caracteristicile cele mai frapante” ale comunității rome în cauză.

4. În dicționarele care fac obiectul cererii nr. 41029/04, mai multe expresii care conțin cuvântul „țigan” sunt definite în termeni care nu pot fi considerați decât denigranți și incendiari, precum „nuntă țigănească: reuniune unde înghesuie o asistență numeroasă și zgomotoasă”, „ceartă între țigani: schimb verbal în cursul căruia se utilizează un limbaj vulgar” și „a face pe țiganul: a da dovadă de zgârcenie”.

5. Aceste expresii și multe altele din cele trei lucrări denotă în mod evident o atingere adusă demnității romilor, intoleranță și o lipsă de respect pentru o cultură diferită de cultura majoritară în cadrul societății. În plus, acestea perpetuează stereotipurile și prejudecățile ale căror victime sunt romii și susțin o atitudine discriminatorie împotriva unei minorități care se numără, fără nicio îndoială, în prezent printre cele mai vulnerabile, dacă nu este chiar cea mai vulnerabilă din Europa. Este necesar să se noteze că lucrările în litigiu au fost publicate cu susținerea autorităților turce. Restituirea de către Ministerul Culturii a drepturilor uneia dintre lucrări autorului acesteia nu echivalează cu o retragere sau o denunțare a unui sprijin oficial.

6. Faptul că lucrarea a fost scrisă de un cadru universitar și trebuie, deci, să fie considerată o lucrare academică nu poate nici să justifice, nici să scuze o insultă adusă demnității etnice a altcuiva. Art. 2 din Declarația privind rasa și prejudecățile rasiale, adoptată la 27 noiembrie 1978 de Conferința generală a Organizației Națiunilor Unite pentru educație, știință și cultură, este redactat după cum urmează:

„Orice teorie care afirmă superioritatea sau inferioritatea intrinsecă a unor grupuri rasiale sau etnice care ar da unora dreptul de a le domina sau de a le elimina pe celelalte, presupuse inferioare, sau care fondează judecăți de valoare pe o diferență rasială este lipsită de fundament științific și contrară principiilor morale și etice ale umanității”

7. Curtea citează un raport cu privire la țară și o recomandare generală a CERI (pct. 38, 39 și 75), prin care CERI încurajează statele să combată stereotipurile negative și să garanteze că educația școlară joacă un rol-cheie în lupta împotriva rasismului și a discriminării rasiale. „Dicționarul limbii turce pentru uzul elevilor” era destinat unui public alcătuit din copii. Este puțin important, în opinia mea, că s-a decis de la început să nu fie distribuit în școli și să nu fie recomandat ca lucrare de referință pentru programele școlare (pct. 86).

8. Curtea a omis să menționeze că în afară de ECRI, mai multe instituții ale Consiliului Europei au întreprins acțiuni prin care era vizată promovarea drepturilor romilor. Reuniunea la nivel înalt pe tema romilor organizată de Consiliul Europei în octombrie 2010 a adoptat „Declarația de la Strasbourg cu privire la romi”. Preambulul acesteia condamnă categoric „rasismul, stigmatizarea și discursul de incitare la ură împotriva romilor, în special în discursul politic sau public”. La capitolul intitulat „Combaterea stigmatizării și a discursului de incitare la ură”, statele sunt invitate:

„Să consolideze eforturile care vizează să combată discursul de incitare la ură. Să încurajeze mijloacele de informare să trateze subiectele referitoare la romi în mod responsabil și echitabil și să se abțină de la toate stereotipurile negative și de la orice stigmatizare.”

9. Alte instituții care activează în domeniul drepturilor omului și anumite organe ale organizațiilor mondiale și regionale au abordat în special problema discriminării căreia minoritățile rome trebuie să îi facă față.

Comitetul pentru eliminarea discriminării rasiale (CERD) a adoptat Recomandarea generală XXVII privind „discriminarea față de romi” în 2000. La pct. 9 din această recomandare, Comitetul invită statele să:

„să se implice, încurajând un dialog veritabil, consultații sau alte mijloace corespunzătoare, în vederea îmbunătățirii relațiilor între comunităților rome și ne-rome, în special la nivel local, preocupându-se să promoveze toleranța și să depășească prejudecățile și stereotipurile negative care există și de o parte și de alta, să favorizeze eforturile de ajustare și de adaptare și de evitare a discriminării și să vegheze ca fiecare individ să se bucure din plin de drepturile și libertățile omului.”

10. În lumina acestei literaturi abundente emise de organizațiile interguvernamentale mondiale și regionale și având în vedere vulnerabilitatea minorității rome din Turcia și din alte țări, nu pot subscrie concluziilor Curții. Consider că Turcia a încălcat cel puțin art. 8 din convenție susținând că nu a interzis difuzarea lucrărilor în cauză. Nu a fost încălcat art. 10 în măsura în care această dispoziție, la pct. 2, evocă sarcinile și responsabilitățile rezultate din libertatea de exprimare și protejarea reputației și a drepturilor altor persoane. Este extrem de important să se amintească că libertatea de exprimare nu doar conferă dreptul de a emite opinii ci impune și sarcini și responsabilități. Nu poate fi, deci, folosită pentru a susține promovarea sau difuzarea unor idei de ură etnică și de superioritate a unei națiuni față de alte grupuri etnice.

Trebuie să se pună capăt stereotipurilor persistente care îi vizează pe romi. Ar fi extrem de regretabil să poată fi Curtea suspectată de indulgență față de declarații care incită la discriminare precum cele din lucrările în litigiu în speță.